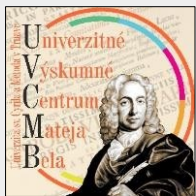
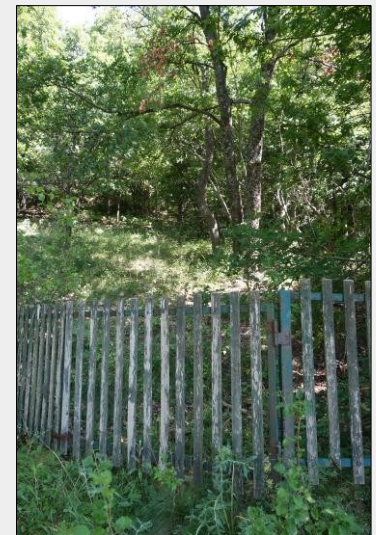
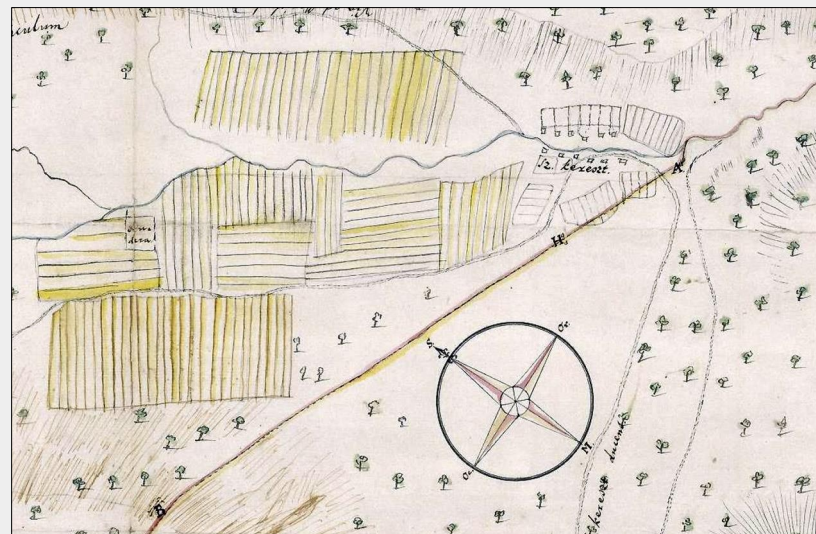

Zmeny kultúrnej krajiny Mlynkov (Pešťianska župa, Maďarsko): požehnanie alebo ohrozenie?

Peter Chrastina

ÜCMFF

Motívy

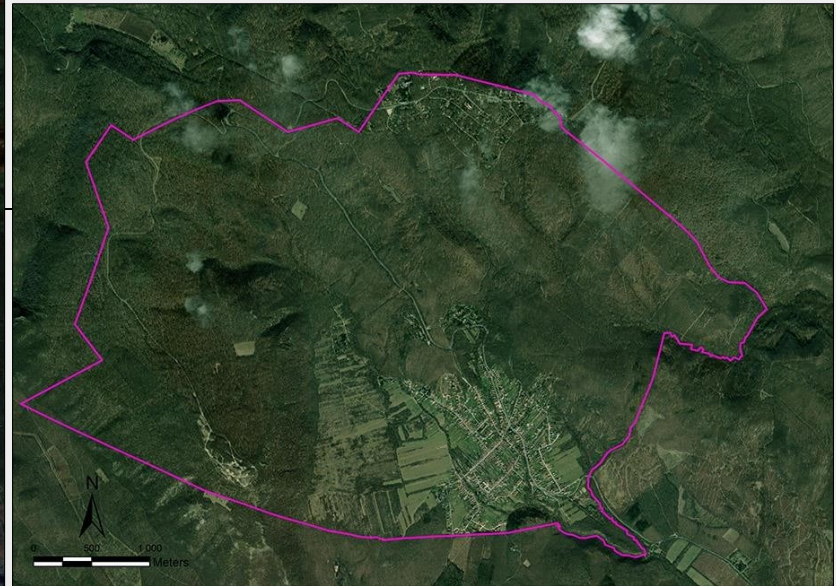
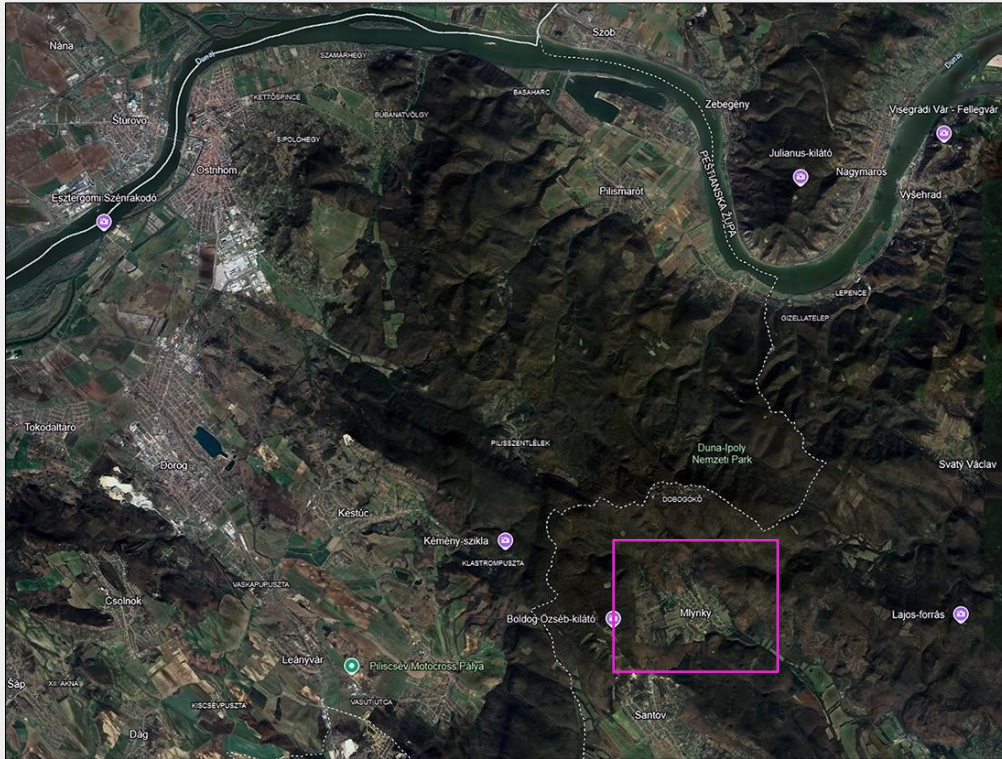
- Téma 21. historickogeografickej konferencie „*Ohrozené krajiny*“
* pustnutie (sukcesia) plôch kultúrnej krajiny Mlynkov (Pilisszentkereszt), resp. vznik historickej alebo súčasnej divočiny.
- Problematiku možno študovať na príklade vývoja historického *land use* skúmaného územia (v kontexte *driving forces*, t. j. *hybných síl* zmien využitia plôch) → projekt 0r101-03-V04-00003 „*Pôda v zrkadle vedy: prezentácia interdisciplinárnych výsledkov pre rozširovanie povedomia*“.

Cieľ

- Rekonštrukcia zmien kultúrnej krajiny Mlynkov s dôrazom na obdobia pustnutia.

Mlynky: poloha, náčrt *driving forces* využitia plôch vs pustnutie kultúrnej krajiny

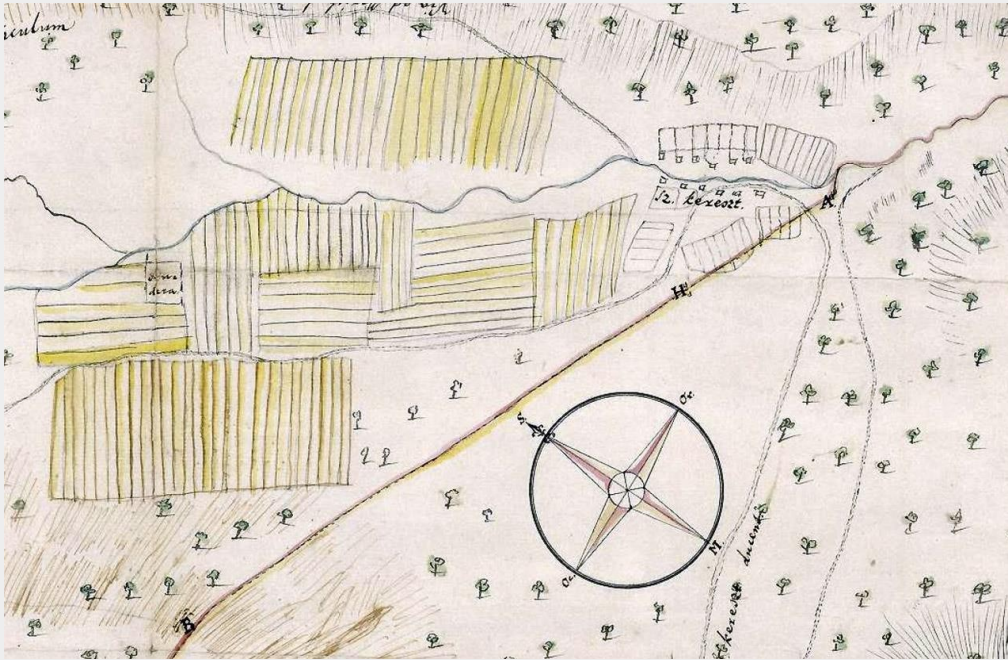
- Územie (slovenskej enklávy) **Mlynky** (*Pilisszentkereszt*) = 1 711 ha:
  - kotlina (cca 340 m n. m.) + horské masívy Pilíša (*Pilis*, 751 m n. m.) a Vyšehradských vrchov (*Dobogó-kő*, 700 m n. m.);
  - okres Szentendre, Peštianska župa (Budapešť cca 21 km jv.).
- Historický land use Mlynkov → fázy kultivácie vs pustnutie vybraných plôch (historická, resp. súčasná divočina):
  - prírodné hybné sily (napr.): periférna poloha územia, malá výmera disponibilných plôch pre agrárnu produkciu (kotlina, úpätia pohorí), zrážkový tieň, luvizeme (kotlina) vs rendziny a kambizeme (horské svahy) → nižšia bonita pôd (+ skelet a erózia) → efektívnosť rastlinnej výroby, zalesnenie (teplomilné dubiny);
  - spoločenské hybné sily (predovšetkým politické činitele): vojny (stredovek, ranný novovek), ochrana prírody a krajiny (21. storočie).

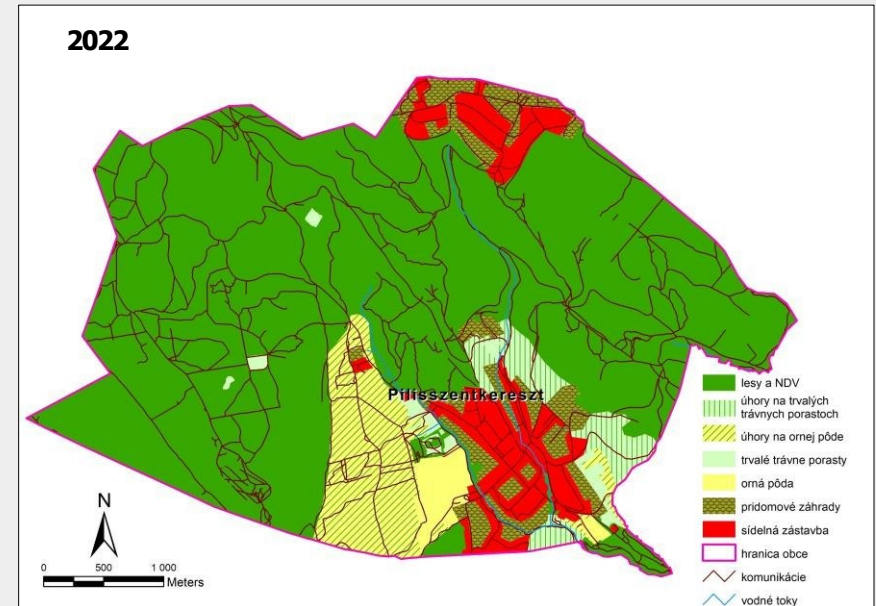
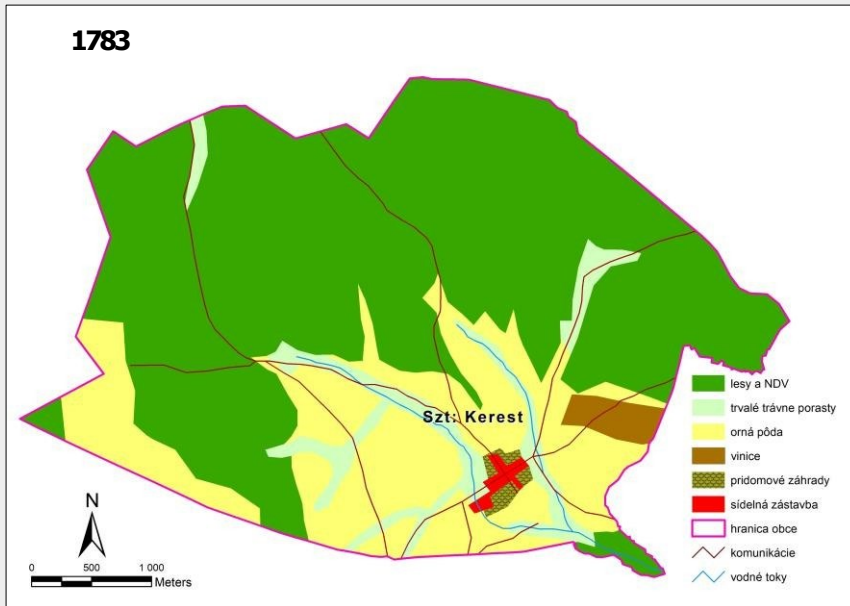
Mlynky: obdobia pustnutia plôch kultúrnej krajiny (stredovek, ranný novovek)

- **1241** (Mongoli) → poškodenie kláštora cisterciánov (Pilišské opátstvo * 1184 Belo III.):
  - kamenná architektúra (cca 4 ha): kaplnka, od r. 1230 chrám (sarkofág Gertrúdy Meranskej, † 1213), *amarium, stuba scriptoria, refectarium, dormitorium* ..., + technické zariadenie a infraštruktúra (kúpeľ, vodovod, kanalizácia);
  - poľnohospodárska pôda (cca 5 – 10 ha): polia, sady (*pomarium*), záhrady, vinice;
  - rybník + *Pilišský mlyn* (Hlboký potok);
  - pustnutie poddanskej dediny Pilišs plochami PPF (+ útlm lesnej pastvy);
  - útlm tranzitu po *Via regia* (Budín – Ostrihom)
- * **revitalizácia land use** (biotický produkčný potenciál krajiny) ≥ 50 r.
- 7. r. **152L** (Turci) → vypálenie kláštora:
  - tážba kameňa z ruín kláštorného komplexu (→ hrad v Ostrihome);
  - vylúdenie + zánik dediny Piliš (nefiguruje v defteroch *Budínskeho ejáletu*);
  - pustnutie miestnej krajiny (1541 – 1L8L, resp. 1747) → les (túlavá tážba), (extenzívne) pasienky + lesokroviny
- * po r. 1747 **revitalizácia land use** (biotický produkčný potenciál krajiny)
  - * *Sub Monte Pilisiensis*.

Mlynky: obdobia pustnutia plôch kultúrnej krajiny (koniec 20. stor. – súčasnosť)

- **1rr7 – súčasnosť** → ochrana prírody a krajiny v rámci NP Dunaj-Ipeľ (*Duna-Ipoly Nemzeti Park*):
  - zarastanie plôch poľnohospodárskej pôdy v extraviláne (sociálne úhory v kotlinovej a podhorskej krajine);
  - zvyšovanie rozlohy lesa (horská krajina → súlad s Matherovou teóriou „lesného prechodu“)
- * na území Mlynkov dominujú extenzívne plochy land use (rozvoj potenciálu ochrany prírody + rekreačného/odpočinkového potenciálu krajiny).

Triedy využívania krajiny (TVK)	1783		1841		1886		1941		60. roky 20. storočia		2022		
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	
Lesy a nelesná drevinová vegetácia (NDV)	1 134,6	66,2	1 160,5	67,7	1 185,0	69,3	1 288,9	75,3	1 293,9	75,6	1 265,8	74,0	
Trvalé trávne porasty (TTP)	23,3	1,4	241,7	14,1	219,0	12,8	128,4	7,5	73,4	4,3	44,8	2,6	
Úhory na trvalých trávnych porastoch											53,9	3,2	
Orná pôda	413,9	24,2	255,9	15,0	230,5	13,5	219,7	12,8	209,6	12,3	3,2	0,2	
Úhory na ornej pôde											125,7	7,3	
Trvalé kultúry	Pridomové záhrady	8,4	0,5	16,4	1,0	28,0	1,6	42,8	2,5	85,9	5,0	92,7	5,4
	Vinice	122,7	7,2	20,1	1,2	34,9	2,0	8,1	0,5				
Sidelná zástavba	8,1	0,5	16,4	1,0	13,6	0,8	23,1	1,4	48,2	2,8	124,9	7,3	
Súčet	1 711,0	100	1 711,0	100	1 711,0	100	1 711,0	100		100	1 711,0	100	

Tabuľka č. 2: Triedy využívania krajiny skúmaného územia v období 1783 – 2022.

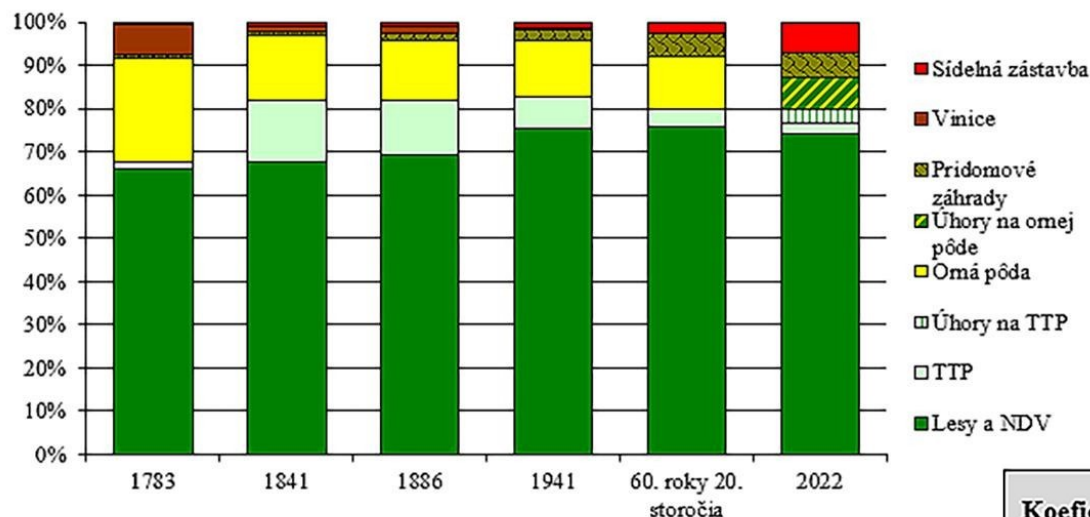

Diagram č. 1: Vývoj tried využívania krajiny skúmaného územia v období 1783 – 2022.

Koeficient	1783	1841	1886	1941	60. roky 20. storočia	2022
$K_{ao} = \frac{V}{N}$	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
$K_{pkk} = \frac{les+TTP}{orná\ pôda}$	3,1	5,5	6,1	6,5	6,5	409,6

Tabuľka č. 3: Vývoj Kao a Kpkk v rokoch 1783 – 2022 9

Namiesto záveru

- Rekonštrukcia zmien kultúrnej krajiny Mlynkov s dôrazom na obdobia pustnutia → spoločenské hybné sily (politické činitele):
- stredovek (vpád Mongolov) = pustnutie vs revitalizácia land use → biotický produkčný potenciál krajiny;
- stredovek/ranný novovek (Turci) = detto (historicky zatiaľ najdlhšia etapa);
- 17 – súčasnosť (vyhlásenie NP Dunaj-Ipeľ) = pustnutie (extenzívne plochy *land use*) → potenciál ochrany prírody + rekreačný (odpočinkový) potenciál krajiny.
- Historická, príp. súčasná divočina v kultúrnej krajine → požehnanie a zároveň ohrozenie → príležitosť pre človeka (...).

Ďakujem za pozornosť

prof. RNDr. Mgr. Peter Chrastina, PhD.

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí
Palisády 2r/A
817 80 Bratislava 15 (SK)
e-mail: peter.chrastina@uszz.sk

Univerzitné výskumné centrum Mateja Bela
Katedra historických vied a stredoeur. štúdií FF UCM
Námestie J. Herdu 2, r17 01 Trnava (SK)
e-mail: peter.chrastina@ucm.sk